

DIYANET

ÜÇ AYLIK İLMÎ DERGİ

D.053

1

1992

8 5 NISAN 1992

67

DIYANET DERGİSİ

DİNİ - İLMİ EDEBİ
ÜÇ AYLIK DERGİ

• Ocak - Şubat - Mart 1992

• Cilt: 28 Sayı: 1

• Diyanet İşleri
Başkanlığı Adına
İmtiyaz Sahibi

Halit GÜLER

Diyanet İşleri
Başkan Yardımcısı

• Yazı İşleri Müdürü

Orhan BALCI

Sürelî Yayınlar
Şube Müdürü

• Mali İşler Sorumlu Müdürü

Salim GÜNEY

Döner Sermaye
İşletme Müdürü

• Yazı Tetkik Kurulu

Orhan BALCI

İbrahim URAL

Ekrem KELEŞ

• Yayına Hazırlayanlar

Bilâl KOÇ

Seyfeddin ERŞAHİN

• Dr. Mediha Eldem Sk.

No: 35 • Tlf: 435 52 73

06420 Kızılay/ANKARA

• Dizgi ve Baskı

Biçem Dizgi Matbaacılık

2. F. Çakmak Sok. 27/4

Tel: 231 22 56

M.N. Ofset

Kâzım Karabekir Cad.

85/6 • Tel: 341 80 90

BU SAYIDA

Veda Hutbesi

Hz. Muhammed (S.A.S.) 3 - 6

Yine Azerbaycan

Halit GÜLER 7 - 20

İnsan Haklarına Mukayeseli Hukuk Açısından Kısa Bir Bakış

Prof. Dr. Ali ŞAFAK 21 - 27

Kul Haklarına Riâyet 28

Peygamberimizin Örnek Ahlâkı

Prof. Dr. İ. CERRAHOĞLU 29 - 40

İslâm'da İnsan Hakları Beyannâmesi 41 - 60

Batılı Topumlarda ve İslâm'da İnsan Hakları

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ATAR 61 - 98

Oruç Tutmanın Gerekleri

Doç. Dr. Zeki DUMAN 99 - 102

İnsan Hakları Üzerine Bazı Tahliller

Doç. Dr. M. Kâzım YILMAZ 103 - 115

Kur'ân-a Göre İnanç Hürriyeti

Doç. Dr. Şevki SAKA 117 - 137

İlk Cumhuriyet Meclisinde Dinî Yayıncılık

Mehmet Bulut 139 - 149

Türkiye Diyanet Vakfı

İL K CUMHURİYET MECLİSİNDE DİNİ YAYINCILIK HAKKINDA TARİHİ BİR KARAR

GİRİŞ

Mehmet BULUT *

Cumhuriyet Döneminde Dinî Ya- yın Konusunda Alınan Bir Kararın 67. Yılı

3 Mart 1924'de çıkartılan bir ka-
nunla Şer'îye Vekâleti kaldırılmış, bu
vekâletin görevlerinin bir kısmını de-
ruhte etmek üzere Diyanet İşleri Re-
isliği kurulmuştur (Kanun no: 429).
Söz konusu kanunda bu yeni teşkilâ-
tın kuruluş gerekçesi, görevleri, yet-
ki ve sorumlulukları özetle şu şekil-
de yer almıştır:

Muamelât ahkâmının dışında, İslâm
Dini'nin inanç ve ibadetlerine da-
ir bütün işlerin düzenlenip yürütülme-
si için Diyanet İşleri Reisliği kurul-
muştur.. Bu teşkilât Başvekâlete bağ-
lıdır.. Dinî müesseselerin idaresi,
Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bütün
cami ve mescitlein, tekke ve zaviye-
lerin idaresi; imam, hatip, vaiz, şeyh,
müezzin, kayyım ve diğer hizmetlile-
rin tayin ve azillerine Diyanet İşleri
Reisi memurdur.. Müftülerin mercii,
Diyanet İşleri Reisliğidir...(1)

Kanunun metninde sarıh olarak
dinî yayın hizmetine temas edilme-

mişse de, Nisan 1924'de görüşülen
daha ilk bütçesi sırasında Reisliğin di-
nî yayın görevi meselesi Meclis gün-
demine gelmiştir. Bütçenin fasılları
görüülürken, bazı mebuslar, mülga
Şer'îye Vekâleti bünyesindeki ilmî he-
yeti, yani Tetkikat ve Te'lifat-ı İslâ-
miye Hey'eti'ni hatırlatarak, bu yeni
teşkilâtın bütçesi fasıllarında böyle
bir heyetin yer almamış olmasına dik-
kat çekmişlerdir. Yetkililer, Diyanet
bünyesinde oluşturulan sekiz âzâlî
"Hey'et'i Müşavere"nin, diğer gö-
revleri yanında dinî yayın hizmetini
de yürüteceğini belirtmişlerse de, bu
cevap tatminkâr bulunmamış; daha
önce özel bir kanunla kurulmuş olan
söz konusu hey'etin varlığının devam
etmesi gerektiği savunulmuştur. An-
cak bu doğrultudaki itiraz ve ısrarlar
netice vermemiş, Şer'îye Vekâleti ile
birlikte Tetkikat ve Te'lifat-ı İslâmi-
ye Heyeti'nin varlığının da sona er-
miş olduğu-uygulama itibariyle-
anlaşılmıştır.(2) Bununla birlikte, ku-
ruluşunun ilk yıllarında, Diyanetle il-
gili Meclis müzakerelerinde bu teşki-

* A.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Öğrencisi

(1) Kanunun maddeleri için bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, yıl 2, c.7.s.24-26.

(2) Geniş bilgi için bkz: Mehmet Bulut, "I. ve II. TBMM'inde Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Dinî Yayın konularında Yapılan Meclis Müzakereleri", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basıl-
mamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s. 144-147.

lâtın dinî yayın hizmetini yürütmekle de sorumlu olduğu önemle ifade edilmiştir. Nitekim, Diyanet İşleri Reisliği'nin, kuruluşunun ikinci yılında, 21 Şubat 1925'de ikinci bütçesi müzakere edilirken ağırlıklı olarak "dinî neşriyat" üzerinde durulmuş, bu mevzuda fevkâlade değerli görüşler serdedilmiştir. Yine aynı müzakerelerin cerayan ettiği içtimada Kur'an meâl ve tefsirinin, hadis tercümelerinin devlet imkânlarıyla yapılması Meclisce kararlaştırılmıştır.⁽³⁾

Bu yazımızda, 67 yıl önce Cumhuriyetin ilk yıllarında, resmi dinî yayıncılık üzerine TBMM'de yapılan bu önemli müzakere ve alınan tarihi karar üzerinde durulacaktır.

1. Diyanet İşleri Reisliği Bünyesinde İlmî-Dinî Yayın Heyeti Oluşurma Gayretleri

Yukarıda sözünü ettiğimiz müzakere, sırf dinî yayın hizmetinde bulunmak üzere Diyanet bünyesinde özel bir kurulun oluşturulması için dönemin bazı mebuslarınca yoğun bir çaba sarfedilmiştir. Kurulması öngörülen böyle bir ilmî heyetle, başta Kur'an ve Hadis tercüme ve tefsirleri olmak üzere halkın ihtiyaç duyduğu ve duyacağı dinî eserlerin telif, tercüme ve neşri hedeflenmiştir. Bu niyeti gerçekleştirmek üzere de, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi ve arkadaşları tarafından hazırlanan, 53 imzalı bir önerge TBMM'ne verilmiştir. Nihayet Diyanet bütçesi görüşülmeye başlanınca ilk konuşmayı Ab-

dullah Azmi Efendi yapmış, dinî yayın meselesinin Türk insanı için taşıdığı değeri özellikle vurgulanmıştır.

A. Azmi Efendi, "*Diyanet bünyesinde dini yayın kurulu oluşturma gerekçesi*" diyebileceğimiz konuşmasında, önce, Diyanet İşleri Reisliği'nin de diğer devlet kuruluşları gibi resmî bir kuruluş olduğunu, diğer kuruluşlarla âhenkli olarak çalışabilmesi için onun da bütçesine yeterli ödenek konulması gerektiğini hatırlatmıştır. Bir yıl önce kurulan Diyanet'in kanun maddesini tekrarladıktan sonra, bu kanunun Diyanete dinî yayın görevini de yüklediğini, "*Milletin itikadât ve âdâtına müteallik olan ahkâm-ı islâmîyeyi milletin anhyabileceği derecede birtakım resâil neşrederek onlara okutturmak ve onların islâmî olan mâneviyatını yükseltmek lazım geliyor*" sözleriyle ifade etmiştir.

Diğer bilim dallarında olduğu gibi, dinî ilimlerin değişik ihtisas alanları ve mütehassısları olduğunu belirterek, islâmî ilim dallarında ihtisas sahibi kişilerden müteşekkil bir heyetin -Eski Şer'îye vekâletinde olduğu gibi- oluşturulması zaruretini şöylece dile getirir:

"..Vaktiyle vekâletim sırasında yüce Meclis'ten tahsisat almış ve bir kısım mütehassıslardan oluşan '*Tetikikat ve Telifât-ı İslâmîye*' adı altında bir heyet teşkil edilmişti... Hem İslâm felsefesine, hem Garb felsefesine, hem Batı diline, hem dinimizin lisanı olan Arapçaya âşina olan zevatan oluşan bir heyet teşkil etmiştim. O hey'ete ancak 3-4 kişi davet edebil-

(3) TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Yıl 2, c. 14, s.249 vd.

miştim. Bu zevat altı ay zarfında hakikaten müsmir 7-8 eser neşretmişlerdir. O heyet bugün mülğadır... Bu sebeple dinî eserleri neşredebilmek için bütçede bir karşılık olmak lâzım gelir...”(4)

Batı dünyasında bile İslâmî ilimlere fevkalâde bir ilginin olduğuna, müsteşriklerin bu meyanda çeşitli dallara ayrılarak faaliyet gösterdiğine işaret ettikten sonra konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“Şimdi biz ki, yani, bütün hey’et-i umumiyesiyle Türk ve Müslüman olan bir devletiz; bizde de bu gibi ulûm-i diniye ve İslâmiye şuaabatına vakıf mütehasşıs lar mevcuttur. Fakat bunlar, bittabi, bir yerde değildir. Bunlardan istifade etmek, Hükümet namına eser yazdırabilmek ve bu gibi müsteşrikler tarafından vaki olacak istizahata cevaplar verebilmek için behemahal Diyanet Bütçesinde bir karşılık bulundurmak lâzım gelir. Ezcümle (özetle): Tarih-i İslâm nâmıyle bir eser tercüme ve neşrediliyordu. Tarih-i İslâm mütehasşıs ları tarafından, bu eseri tenkiden ve tashihen yazılmış mukabil bazı âsâr (eserler) gördüm. Bu Tarih’in bazı aksamının hilâf-ı hâkikat olduğu görülmüş. Bittabi bizim tarafımızdan sükût etmek, bunda olduğu hâl üzere kabul etmek demektir. Gerek milleti, gerek dini, gerek memleketi bizden olmayan bir adamın Tarih’ini böyle olduğu gibi kabul etmek, hatalar da bilindiği halde, elbette bu Hey’et-i Âliye için doğru bir hareket değildir. Behemahal mütehasşıs larını bularak onun nok-

sanlarını ikmâl etmek, hatiâtını (hatalarını) düzeltmek için o hata olan noktaları tashih etmek lâzım ki bu, eser için mütehasşıs lar tarafından cümlelerin (herkesin) kabul edeceği edille serdiyle red ve cerh etmek sûretiyle icra edilir. Bu gibi âsâra mukabele edilmesi gerekir. Mukabele etmezsek mevcudiyetimizden bir kısmını inkâr etmiş oluruz. Binaenaleyh bu gibi âsârı tercüme ederek eser yazmak için bir, kezalik köylülerin anlayabileceği belki asker ocağında neferatın anlayabileceği bir ilmihâle ihtiyaç vardır. Bu ilmihâli kendi şive-i lisanımızla anlaşılabilir bir tarzda yazmak lâzımdır. Bu da mütehasşıs işidir. Bunları yazabilmek için erbab lâzımdır. Bu zevatın herbiri bir köşededir. Bunlara tahsisat vermek suretiyle yazdırılabilir.”(5)

Abdullah Azmi Efendi konuşmasının devamında Kur’an tercümesi konusunda da şöyle demiştir:

“Kezalik Kur’an tercümesi, bugün ihtiyâc-ı umumi haline geldiğini görüyorum. Rast gelen Kur’an tercümesini yazmaya kalkıyor. Bunun hata-âlud olduğu görülüyor ve mütehasşıs ları tarafından cerholunuyor. Kitabımız olan Kur’an-ı Kerim’in mütehasşıs bir hey’et-i ilmiye tarafından tefsiri bir şekilde tercüme edilerek herkesin bu husustaki ihtiyacatını temin için buraya müracaat etmesi de hemen bugün vecibe halini almıştır. Öyle görüyorum. Gerçi bazı mütalaât, bu suretle tercümesine de rıza göstermemektedir. Çünkü Kur’an-ı Mubini lâyıkiyle anlayabil-

(4) TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Yıl. 2, c.14, s.249.vd.

(5) Aynı yer.

bugünkü ihtiyâcata göre mümkün olduğu kadar mütehasıs zevattan bir heyet teşkil ederekten bu ihtiyacımızın tatmin edilmesi lüzumunu görüyorum. Bunun için de bütçede karşılığı yoktur..”(6)

Bu amaca ulaşmak için, bütçeye özel bir ödenek koyma lüzumunu da şu sözlerle dile getirmiştir:

“Binaenaleyh, gerek Kur’an-ı Kerim’i tefsirî bir şekilde tercüme etmek ve Türkçe âsâr-ı diniye neşrederek maneviyatımızı yükseltmek ve bu husustaki ihtiyacımızı tatmin edecek asârı tercüme ederek neşrettirmek ve gerek memalik-i ecnebiyede din-i İslâm aleyhine veya hata-âfûd olan neşriyata karşı mukabele etmek için mutlaka Diyanet Bütçesinde bir fasla bir madde koymak lüzumunu hissediyorum...”(7)

İşte bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan söz konusu takrirden (önerge) şöyle denmiştir:

“Riyâset-i Celileye”

“Bazıları tarafından Kur’an-ı Kerim’in hata-âfûd bir surette lisanımıza tercüme ve neşredildiği görülmektedir. Bu Kitab-ı celil’in elyevm mevcut olan Türkçe tefsirleri dahi ihtiva ettiği maâni-i dakikayı ifadede kasır olduğu cihetle mütehasıs bir heyet-i ilmiye tarafından Kur’an-ı Azîmüşşan’ın lisanımıza tercüme ve Türkçe tefsiri ve keza lisanımıza tercümesi elzem olan bazı âsâr-ı İslâmiyenin nakl ve tercümesi ve Din-i İslâm aleyhinde intişar eden âsâr-ı ecnebiyeye mukabeleten neşriyatta bulunmak üzere

mek bir takım mukaddemat-ı fûnu-na âşinâ olmaya mütevakkıftır. Bir misal arzedeğim: Bugün ‘Hikmeti Tabiiye’ ve ‘Tarih-i Tabii’ kitapları Türkçeye tercüme edilmiştir. Her Türkçe bilen, bu fen kitabını okuduğu vakit tabii anlayamaz. Bittabi onu anlayabilmek için de Belagat gibi, Usul-i Fıkıh gibi, vaz’ gibi birtakım mukaddemat-ı fûnunu öğrenmeye ihtiyaç vardır ve bunları anlamaya mütevakkıftır. Bunlar anlaşıldıktan sonradır ki o Kitab-ı Mübin’in de kayığı anlaşılabilir. Ve fakat, ‘mâlâ yüdrekküllühu lâ yütrek küllühu’. Yani bir şey tamamiyle yapılmazsa bile tamamiyle terk etmek lâzım gelmez. Onun, (214)üncü fasla 8 nci madde olarak 20 bin liranın zam ve tahsisini teklif ederiz.”(8)

Görüldüğü üzere bu önergede:

a) Hatalı Kur’an tercümelerinin yayımlandığı;

b) Mevcut Türkçe tefsirlerin yetersiz kaldığı gerekçe gösterilerek:

c) Mütehasıs bir kurul tarafından Kur’an-ı Kerim’in dilimize tercüme ve Türkçe tefsirinin yapılması ve ayrıca:

d) İhtiyaç duyulan İslâmî eserlerin telif ve tercüme edilmesi, İslâm aleyhine yazılmış yabancı eserlere karşılık vermek üzere yayın faaliyetinde bulunulması ve bütün bu işlerin yapılabilmesi için de:

e) Diyanet Bütçesine 20 bin lira ek ödenek ayrılması istenmektedir.

Gerek önerge metninde ve gerekse önerge sahibinin gerekçe konuşmasında, “Dini Yayın Kurulu” oluşturul-

(6) Aynı Yer.

(7) Aynı Yer.

(8) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 263-264.

ması yolunda önemli gayret görüyoruz. Aynı ilgi ve heyecan birçok mebusta da gözüküyor. Konu hakkında söz alanlar, ciddi dinî yayınaülke çapında duyulan ihtiyacı; Kur'an meâl ve tefsirine, hadis tercümelerine olan zarureti detaylı izah etmişlerdir. Bu gayretlerin neticesinde alınan tarihi karara geçmeden önce, dinî eser yayınına, bu arada Kur'an ve hadis tercüme ve tefsirlerine duyulan ihtiyacı; ilk Cumhuriyet Meclisini oluşturan zevatın nasıl bir dinî yayıncılık arzu ettiklerini, bizzat mebusların tutanaklara geçen konuşmalarından tesbit etmeye çalışalım.

2. Dinî-İlmî Yayına Duyulan İhtiyaç

Dini-İlmî yayına duyulan ihtiyacı ortaya koyan mütalâaları bir iki madde altında toplayabiliriz:

a) Kur'an ve Sünnetin anlaşılması: Bu husustaki yaklaşımların özeti şudur: Kur'an ve Sünnet, İslâmın iki temel kaynağıdır. Lisan açısından düşünülünce, Türkçe konuşan halkın bu iki kaynağı asıllarından okuyup anlamaları pek çok kimse için imkânsızdır. Geniş hak kitlelerinin kendi dillerinde açıklamaları yapılmalıdır ki, anlaşılabilsin. Ayrıca, bu iki kaynağın ancak sahih bir surette anlaşılması yoluyla halk, bâtil inanç ve hurafelerden uzak kalabilir. Kısaca Kur'an ve Sünnet aslı hüviyetiyle Türk halkı tarafından anlaşılmalıdır... Bu doğrultudaki düşüncelerden örnek olarak bazı pasajlar aktaralım:

Ahmed Mahir Efendi (Kastamo-

nu): “Bugün Kur'ân-ı Kerimimiz bizi ya dinli edecek ya dinsiz. Eğer Kur'an bilinmezse biz, tamamiyle hurafelere tabi bir halk olacağız...”⁽⁹⁾

Mazhar Müfid Bey (Denizli): “..Her müslümanın elinde Kur'an'ın iyi bir tercümesi ile iyi bir ahâdis-i nebevîyeyi câmi bir külliyyat bulsun.”⁽¹⁰⁾

Ali Surûrî Bey (Karesi): “...Men-subiyetiyle iftihar ettiğimiz ve isabeti, hikmeti, mev'ize-i hasenesi, birtakım ahkâm-ı ahlâkiyesi cümlelerin malumu olması lâzım gelen Kur'an-ı Mübîn'in tercümesinden tam bir istifade husule gelmesi için ahâdis-i şerifeden, Kütüb-i müsellemeden hiç olmazsa Buhari-i Şerif ve Müslim-i Şerif tercüme edilmelidir.. Gerek Kur'an-ı Kerim olsun, gerek ahâdis-i şerife olsun, tercüme edilip diğer akvâma da kendi lisanlarıyla bildirilmelidir. Buna ülemâ-yı din mecburdur...”⁽¹¹⁾

b) Yayın Yoluyla İslâm'ın Müdafası: Bununla ilgili mütalâaların özünde şudur: Bazı iç ve dış mihraklar (oryantalistler ve onların dahildeki uzantıları); Kur'an'ı, İslâm'ı ve İslâm tarihiyle ilgili bazı hadiseleri tahrif etmek, bu yolla İslâm'ı dünya kamuoyunda zayıf düşürmek amacındadırlar. Meselâ, Kur'an'ın oldukça hatalı tercümeleri yapıp piyasaya sürülmüştür. İşte bu tahrifat ve tahribatın önüne sağlam kaynaklara dayalı, ilmi usullerle yazılacak eserlerle geçmek gerekiyor. Zira, bunun üstesinden hatalıların yerine sahihlerini ika-

(9) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 251-252.

(10) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 258.

(11) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 266.

me etmekle gelinebilir. Cumhuriyet Meclis'i bu yolda tedbir almalıdır.. Şimdi bu amacı dile getiren ifadelerden örnekler aktaralım:

Mazhar Müfid Bey (Denizli): “..Ulema arkadaşlarımızın beyanati vechile, şimdi bazı tercümelere var, tefsirler var. Bendeniz pek tetkik etmedim, bilmiyorum. Fakat gazetelerde görüyorum ki, tercümelere lâubalilik, hatalar varmış. Bu da iyi bir şey değildir. Ve eğer hakikaten tercümelere birtakım hatalar varsa, ahkâm-ı münife-i İslâmiyeye (İslâmın yüksek hükümlerine) mugayir ise, Diyanet İşleri ne teşebbüste bulunmuştur? Cevap versinler. Arzettiğim gibi bir ‘Tetkik ve Telif Heyeti’ni kabul ediyorum. Yalnız Kur’an-ı Azimüşşan’ın tercümesi değil, ahadis-i şerifenin de tercümesini de nazar-ı dikkate alsınlar.. Her müslümanın elinde Kur’an-ı Azimüşşanın iyi bir tercümesi ile ahâdis-i nebeviyeyi câmi iyi bir külliyat bulunsan.”⁽¹²⁾

Ahmed Mahir Efendi (Kastamonu): “..Düşmanlarımız tarih-i İslâmımız namına ‘Taberi’ gibi ötedenberi yalancılıkla müştahir bir tarihe istinaden birçok hadis gösteriyor. Birçok hükümler gösteriyor. Aslı yok, hepsi yalan. Hasım elbette bize mevlûd okumaz. Tabiidir ki hasım bize böyle yalan söyler. Maatteessüf bazı zevat da ‘dine hizmet ediyoruz’ diye tefsir yapıyor. Ben Türkçe tefsirleri gördüm. Onbeş seneden beri de tefsirler iştilal ediyorum (...) Benim bir tahkikatıma göre ‘Mevakıb’da pek çok yanlışlar vardır. Benim bu tetkikime

göre Vehbi Efendi Hocanın yazdığı tefsir, tefsirlere müstenit olarak yazılmıştır. Bugün, diğer bir zatın yazdığı bir tefsir (Tercüme) sırf Fransızca’dan alınmıştır. Kezalik diğer bir iki zatın yazdığı tefsirler ise tercümeden ibarettir. Ahkâm-ı İlâhiye onlarda mevcut değildir..”

“..Bakin, Hz. Peygamber’e atfolan (bir) Kadınlar Meselesi (var)dir. Kadınlar Meselesini Hazret-i Allah Sûrei Nisa’da (Kur’an’ın 4. suresi) tafsil-i beyan etmiştir. Bundan haberdar mısınız? Kezalik Tilke’l-Karânika’l-ulâ (Karanik) kıssası var. Bunun ise aslı yoktur. Fakat maatteessüf o Dozy’ler, o Tarih-i İslâm mütercimleri bu hakâyıka vakıf olamadılar ve olamazlar. Bu hakaika vakıf olmak için Buharî’yi bilmeli, Müslim’i bilmeli, Tirmizi’yi bilmeli, Nefî’yi bilmeli, altıyüzbin hadisin içinde doğrulmalı... Bunların içinde doğrulmayan insanlar, Ömer Bey Edebiyatını, Ömer Bey Kavaid-i Edebiyesini, Belâgatını, Fesahatını bilmeyen kimseler Kur’an’ı tercüme edemez. Kur’an’da ‘Allah istihza eder’ cümlesi vardır. Allah istihza eder mi? O, insanlara mahsus bir hâldir. Orada istihzanın manası vardır. İlim-i beyanca onun manası başkadır. O mana bilinmeli, o, tefsire öyle yazılmalı. Yoksa ‘Allah istihza eder’ dersek olmaz. ‘Allah gazap eder.’ Gazap neyederler? Kanın heyecandan husule gelen hararetiyle dimağın işgali. Pekâlâ, Allah’da dimağ mı var, kan mı var ki böyle işgal ediyor? Gazabın manası mecazdır. Onu böyle hakikati-mecazi

(12) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 285.

bilmeyen kimse tefsir eder mi ki canım? Binaenaleyh, o takririn kabûlünü rica ediyorum. (Kabul sesleri). Çünkü başımızda bakın ‘Ve emrum şûrâ beynehum’ nazm-ı celili vardır. Bu Meclis’in, ‘Müslümanlık Meclisi’ olduğunu bu nazm-ı celili ilâhî ispat ediyor. Bunun hilâfında hareket olunamaz. İşte ‘Ve emrum şûrâ’nın manası da ‘müslümanların işleri meşveretle meydana gelir (hay hay sesleri). Meşverete istinat eder...’⁽¹³⁾

Başvekil Ali Fethi Bey: “.. ‘Kur’an’ın yanlış tercümeleri hakkında ne tedbir aldınız? diye bir soru sordular. Zannedirim buna karşı alınacak yegane tedbir, Kur’an’ın bir ‘Hey’et-i lmiye’ tarafından sahih bir surette tercüme ve neşrinden ibarettir.”⁽¹⁴⁾

Diyanet İşleri Reisi Namına Ahmed Hamdi Efendi: “...Mazhar Müfid Beyefendi, ‘Şimdiye kadar Kur’an-ı Kerim’in tercümeleri yapılmıştır; bunlara yanlış deniyor. Bu hususta Diyanet İşleri Reisliği ne vaziyet almıştır?’ buyurdular. Şimdiye kadar DİR kendisine tahmil edilen vazifelerden birinci kısmını yapmıştır. Yani halkın itikadına ve ibadâtına müteallik olan bazı şeyler neşretmiştir. İrşadatta bulunmuştur. Fakat bittabi, bu hususta bir şey yapmamıştır. Çünkü bütçesinde bir tahsisat yoktu. Bugün Meclis-i Âli bu tahsisatı kabul ederse herhalde yapacaktır. Bugüne kadar tercümelere (karşı) bir şey neşredememiştir. Yalnız bu

tercüme melerinin muharref olduğunu bazı makalelerle ve beyanatı ile efkâr-ı umumiyyeye söylemiştir. Bildirmiştir ve tahrif olunan noktaları göstermiştir. Kavli-i mücerredle (sadece sözle) kalmamıştır. ‘Şu şu noktalarda muharrestir’ demiştir. Bundan sonra ise bu muharref olan şeyleri fiili bir surette ortadan kaldırmak üzere Hey’et-i Mütéhassısa tarafından Kur’an-ı Kerim’i tercüme ve tefsir ettirir ve ondan sonra o muharref eserler kimsenin elinde kalmaz.”⁽¹⁵⁾

Halid Bey (Kastamonu) (A. Hamdi Efendi’ye hitaben): “Efendim! Buyurdunuz ki, ‘Yanlış tercüme edilmiş olan Kur’an-ı Kerim hakkında muharref olduğunu ilân etmişsiniz.’ Muharref, kasıt manasıdır. Zabta geçmiştir. Bu tahrif kasdî midir, yoksa sehvi midir? Bilinmemesinden mi yanlış tercüme edilmiştir?

Ahmed Hamdi Efendi: “Malumu âliniz tahrif an-kastin olur, an-cehlin olur. Biz onun an-kastin veya an-cehlin yaptığını bilmeyiz. Bakıyoruz ki bir âyet-i kerime... aksi manada tercüme edilirse biz şüphesiz bunu tahrif deriz. Meselâ: Âyet-i kerime, kadının hukukundan, mihrinden bahsediyor. Bunu nazar-ı dikkate almamış, yanlış bir mâna veriyor. Hiç bununla alâkası yok. Âyetin hilâfi mana veriyor. Bu, tabiidir ki tahriftir.. Yani tahrif vardır.”⁽¹⁶⁾

3. Başta Tefsir ve Hadis Olmak Üzere Hazırlanacak Dinî Eserlerde Mebusların Arzu Ettikleri Vasıflar

(13) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 266.

(14) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 260.

(15) Aynı yer.

(16) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 261.

Meclis'in öngördüğü Türkçe me-21 ve tefsir bu alanda yapılanların ilki olmayacaktı. Daha önceleri de Türkçe meâl ve tefsirler hazırlanıp basılmıştır. Burada onlar üzerinde duramayacağız. Şu kadarını belirtelim ki, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren terciime gayretlerinde zaman zaman art niyetler rol oynamış; âyetler yanlış tercime edilerek Kur'an'ın halk nazarında istihfafi hedef alınmıştır. Meselâ, Ahmed Mahir Efendi'nin, yukarıya aldığımız sözlerden de anlaşıldığı gibi, Cemil Said tarafından Kazimireski'nin Fransızca terciimesinden Türkçeye aktarılan nüsha⁽¹⁷⁾ yanlışlarla doluydu. Bu gibi hatalı tercümelere devrin basını tepki göstermiş, Diyanet İşleri Reisliği de bu hataları zaman zaman dile getirme ihtiyacını duymuştur.⁽¹⁸⁾

Meclis'in, Kur'an terciime ve tefsiri hazırlamakta en önemli amacının hatalı terciimelerin onune geçmek, mukaddes kitabımızın sahih surette meâl ve tefsirini halkın istifadesine sunmak olduğunu daha önce ifade etmiştik. "Yanlışların onüne geçmenin en isabetli yolu, halkın hizmetine doğrusunu, gerçeğini sunmaktır" şeklindeki formül, bizzat giininin Başvekili Ali Fethi Bey tarafından dile getirilmiştir.⁽¹⁹⁾ Cumhuriyetin İlk Meclisinde bu anlayıştaki mebuslar, başta Kur'an meâl ve tefsiri olmak üzere, hazırlanacak dinî eserlerde hangi nitelikleri arzu ediyorlardı? Bu sorunun cevabını, yine rnebusların

mütalâalarına dayanarak birkaç maddede belirlemeye çalışalım:

a) İslâmın salim akılla çatışmayan bir din olduğundan hareketle yazılacak eserlerin, hurafe ve batıl inanışlardan dini arındırmak amacına yönelik olması. Nitekim konuşmaların tarnamında bu isteği sezme mümkündür.

b) Yazılacak eserler giinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir şekilde yazılmalı; tesiri, geçerliliği kalmamış eski tartışmalara bu eserlerde yer verilmemeli. Özellikle yazılacak tefsirde bu hususun nazarı dikkate alınması arzu edilmektedir. Mühassıs bir heyet tarafından yapılması istenmesi de bu sebeptendir. Nitekim Abdullah Azrî Efendi goyle diyor: "... Onun bugünkü ihtiyacata göre mümkün olduğu kadar mütehassis zevattan bir heyet teşkil ederekten bu ihtiyacımızın tatmin dılması lüzûmunu görüyorum..." Fakat, "bir gey tamamıyla yapılamasa da tamamıyla terk edilmek lâzım gelmez" prensibini de gözden uzak tutmuyor.⁽²⁰⁾

"Giinin ihtiyaçlarına cevap verme" vasfını Mazhar Müfid Bey de şöyle ifade etmiştir:

"Efendiler! Biz istiyoruz ki, nasıl ki bakınız Misir'da Abduh isminde bir zat, zamanın itirazatını nazarı dikkate alarak koca ciltlerle bir tefsir vücuda getirmiştir. Bir de vaktiyle iilemayı İslâm, zamanlarında mevcut olan felasifeye cevap vermek üzere tefsir yazmışlardır. Malûmu âliniz,

(17) Cemil Said, Kur'an Tercümesi, Cemil Said Matbaası t.siz, 720 sayfa. Yalnız Türkçe Tercüme.

(18) Osman Ergin, Turk Maarif Tarihi, İst. 1977, c. V., s. 1930-1931.

(19) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 260.

(20) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 251.

vaktiyel Mu'tezile varmış; Mu'tezileyi paçavra edecek sûrette edille-i kat'iyeye dermeyân etmişler, ona göre eserler meydana getirmişlerdir. Fakat bugün bundan eser yoktur. Başka meslekler vardır. Maddîyyûn vardır, Tabîyyun vardır. Şu vardır, bu vardır. Bendeniz istiyorum ki, yazılacak olan tefsirler, bugiün hiç eseri kalmayan Mu'tezile'ye cevap şeklinde olmasın. Ben istiyorum ki, bugünkü itirazata cevap teşkil edebilecek bir şekilde, her muslumanın anlayabileceği bir şekilde yazılsın. İkincisi yine istiyorum ki, ahadis-i nebeviyeyi bize anlatabilecek güzel bir tefsir yazılsın..”(21)

c) Yazılacak tefsir ve diğer kitapların dilinin, halkın anlayacağı sade bir dil olması. Yazılacak eserlerin, milletin anlayabileceği bir tarzda olmasına özellikle liizum duyulmaktadır. Tercume edilirken, bozuk bir dile terciimeden uzak durulmalıdır. Nitekim, Ali Şuûri Bey, örnekler vererek, bozuk, ağdalı terciimelere dikkat çekmiştir. Vereceği örnek için arkadaşlarından müisade isteyerek şöyle demiştir:

“..Cuma Sûresinde, 552. sayfa da estezübillâh (meselullezine hummilu't tevrâte..) bendeniz bidaatsizliğime binaen aldığım tefsirdenaynen tercumesini okuyacağım: ‘Musa'nın kavmi ki onlar Yahuddur...’ (Tercümelerin güzel olup olmadığını, eski terciimelerin bozuk olduğunu anlarsınız). ‘Tevratı tealliim ve mucibince amel etmekle teklif olunduktan sonra onlar âyet ile amel etmediler, On-

lar şol hımar meselidir ki onlar ilim kitapların goturup zımnında taab görür, halbuki ondan bir gey mündefi olmaz.’ Bu lisanlar bilenlere göredir..”

Kâzım Vehbi Bey'in "bunu siz tercume ediniz" teklifine Ali Şuûri Bey goyle cevap verir:

“Benim haddim değildir. Bunu kıraat edenler, yani anlayıp da amel edenler hakkındadır, efendim. Biz anlamadık ki, nasıl amel edelim? Nasıl muâteb olalım? Peygamber amel ederek âleme hitap etmiştir.”(22)

d) Kur'an tercume ve tefsirleri “Erbab-ı ihtisas” tarafından yapılmalı. Tercume ve tefsir işini rastgele kigiler değil, mütehasıs kigiler tarafından yapılması gerektiğine değinen Şeyh Saffet Efendi, goyle diyor:

“Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesi elzem ve ehem bir meseledir. Fakat bu da (..), erbab-ı ihtisas tarafından yapılmalıdır ki bunu herhangi bir müisliiman okuduğunda itmi'nân-ı kalb ile okusun, yoksa boyle müinferiden yazılan ve kalbe itminan vermeyen, itimad edilmeyen terciimelerin okunması caiz değildir..”(23)

4. Müzakerelerin Sonucu ve Tefsir ve Hadis Bitaplan Hazırlatma Kararı

Soz konusu içtimada Diyanet İşleri Reisliği'nin bütçesi müzakere edildiğinden görüğülen konu sadece “dini eser yayını” meselesi olmamıştır. Din hizmetleriyle ilgili diğer problemlere de temas edilmigtir. Yazımızın hacmi-

(21) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 256-257.

(22) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 258.

(23) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 258.

ni daha da genişletmemek için onlara burada yer veremiyoruz. Ancak bir kısmına temas ettiğimiz yayın konusundaki mütalaâların sonucuna ve söz konusu önerenin aldığı son şekle işaret etmemiz gerekiyor. Çünkü, değiştirilerek de olsa kabul edilen bu önerge, Türkiye’de, Cumhuriyet dönemi resmi dinî yayıncılığında önemli bir adımdır.

Daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi, Abdullah Azmi Efendi ve arkadaşları, vaktiyle Şer’iye Vekâleti bünyesinde kurulan ilmî heyete benzer bir kurulu Diyanet’te de oluşturmak amacındaydılar. Bu kurula ülkenin en selâhiyetli âlimleri çağrılacak, bunlar başta Kur’an tefsiri ve hadis tercümeleri olmak üzere ülkede ihtiyaç duyulan/duyulacak diğer dini eserleri peyderpey hazırlayacak, telif ve tercüme edeceklerdi. Bilhassa Batılıların İslam’a neşriyat yoluyla yaptıkları/yapacakları saldırılara karşı yine bu heyet ilmî ölçüler içinde cevap verecek, reddiye türü eserler hazırlayacaktı. Özetle ifade edersek, kısa ve uzun vadede köklü bir dinî yayıncılık öngörülüyordu. İşin ehemmiyetini müdrük zevat bu yolda hummalı bir gayret içerisinde idiler.

Şimdi önerge üzerine varılan son karara geçelim. Hemen belirtelim ki, bu tarihî içtimada alınan tarihî kararın iki boyutu vardır: Alınan manidar bir karar ve kaçırılan tarihî bir fırsat... Şöyle ki, Kur’an tefsiri ve hadis tercümelerinin devlet imkânlarıyla hazırlatılması karara bağlanıyor; ama, süreklî dinî yayıncılığın istigal ede-

cek “*Dini Yayın Heyeti*” fikri, maailesef kabul görmüyordu.

Müzakerelerin akışından tesbit edebildiğimiz kadarıyla, aslında yayın heyeti fikrine doğrudan karşı çıkan olmamıştır. Ancak, bazı mebuslarca bu hususta izhar edilen şüphe ve tereddütler taraftar toplamış ve önerenin metninde tadilat yapılmıştır. Abdullah Azmi Efendi’nin, “*Takririmde mündemiç olan bazı aksam çıkarılarak madde Hadis ve Kur’an tefsirine hasredilmek isteniyor. Halbuki bu ilâ-maşaallah devam edecektir. Yalnız Kur’an’ı tefsir etmekle ulûmi İslâmîye öğrenilmiş olmaz...*”⁽²⁴⁾ şeklindeki çırpınışları sonuç getirmemiştir. Uzun tartışmalardan sonra, ayrılacak ödeneğin önergedeki ifadesi “*Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif Türkçe tercüme ve tefsiri hey’et-i mütehasşısı ücret ve masrafı..*” şeklinde olmuştur.⁽²⁵⁾

Evet, Cumhuriyet’in ilk Meclis’i önemli bir icraatta bulunmuş, 1925 yılında Diyanet bütçesine koyduğu 20 bin liralık ek bir ödenekle İslâmın iki temel kaynağının Türk halkınca daha iyi anlaşılmasının sağlanması cihetine gidilmiştir. Devletin bu işe ayırdığı ödenek müteakip yıllarda da devam etmiştir. Nihayet Elmalılı Hamdi Yazır merhumun hazırladığı “*Hak Dini Kur’an Dili Yeni Meâlli Türkçe Tefsir*” adlı 9 ciltlik meal ve tefsir; Ahmed Naim ve Prof. Kâmil Miras merhumların hazırladıkları “*Tecrid-i Sarih Tercemesi*” adlı 12 ciltlik hadis tercümesi Meclis’in bu kararının neticesi ortaya çıkmıştır.

(24) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 267.

(25) Adı Geçen Zabıt Ceridesi, s. 270.

Ancak, kanaatimiz odur ki, o gün kurulup süreklilik kesbedecek ilmi-dîni bir yayın heyeti, hâlâ halledilmemiş olan önemli bir sorunumuzu, 67 yıl önce, belki de köklü bir çözüme kavuşturmuş olacaktır.

Yazımızı bitirmeden önce, temas edilmesi gereken birkaç nokta daha var. Meclis'in kararından sonra adı geçen eserlerin sipariş, hazırlanış süreçleri, bu aradaki gelişmeler ve nihayet hazırlanan eserlerin ilmi hususiyetleri ayrı ayrı inceleme konularıdır ve bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Ancak, "Meclisin kararı" noktai nazarından akla gelebilecek bir soruya birkaç cümle ile temas etmek yerinde olacaktır:

"Acaba TBMM, böyle bir karar alırken ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi gibi bir amaç mı taşıyordu?"

Sorunun kısa cevabı şudur:

Cumhuriyet devrimleri arasında, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi doğrultusunda akim kalan bazı girişimlerin olduğu bir vakıadır. Ancak bu girişimler sonraki yıllarda cereyan etmiştir ve 21 Şubat 1925'de Meclis'in aldığı bu kararla irtibatlandırılacak hiçbir yönü yoktur. Müzakere sırasın-

da bu niyeti belli edecek bir konuşma da olmamıştır. Önergeye imza atan mebuslar, her şeyden önce bir dîni yayın heyeti fikri üzerinde duruyorlardı. Esasen Kur'an meâl ve tefsiri yanında hadis tercümelerinin ve ihtiyaç duyulan diğer eserlerin hazırlanmasının da istenmesi öyle bir amacın olmadığını ortaya koyar. Tercüme işini bidayette üzerine alıp bilâhère işten feragat ederek mukaveleyi fesheden Âkif'in davranışı da, bu kararın alınış sırasında böyle bir amacın olmadığını, belki daha sonra ortaya çıktığını teyid eder. Nihayet, "Hak Dini Kur'an Dili" tefsirinin 1935'de basılan birinci cildinin başına yazdığı mukaddime, merhum Yazır'ın ifadeleri calibi dikkattir. Merhum, sonradan kapıldığı izlenimini veren endişelerini anlatırken, yaptığı işin "Türkçe Kur'an" değil, "Kur'an'ın Türkçe Meâl ve Tefsiri" olduğunu özellikle vurgular. Şöyle diyor:

"Bazılarını da duyuyoruz ki 'Kur'an Tercümesi' demekle iktifa etmiyor da 'Türkçe Kur'an' demeye kadar gidiyor. Türkçe Kur'an mı var be hey şaşkın. Kur'an Arabîdir..."⁽²⁶⁾

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ فِي هَذَا الشَّيْءِ

(26) M.Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir, Matbaa-i Ebuzziya, İst. 1935, c.I, s.15 (Mukaddime).